

***Kâbe-nâme*'nin Berlin Kütüphanesi Nüshası, Bazı İmla Özellikleri ve /n/ ~ /ŋ/ Sorunu**

Beytullah BEKAR*

Öz

Kâbe-nâme, Müslümanlar için kutsal olan Kâbe hakkında bilgiler veren bir mesnevidir. Müellifi Akşehirlî Abdurrahman Gubârî'dir. Döneminin tanınmış müderrislerinden dersler almış, müderrislik yapmış ve 1534 yılında Kânûnî'nin Irak seferine ordu kâtibi olarak katılmıştır. Şehzâde Bayezid'in oğlu Orhan Çelebi'ye hocalık yapan Gubârî'nin *Süleyman-nâme*, *Şebistân-ı Hayâl*, *Yûsuf u Züleyha*, *Menâsik-i Hac*, *Mesâhat-nâme* ve *Kâbe-nâme* adlı eserleri bulunmaktadır. Gubârî, *Kâbe-nâme*'yi 1556 yılında Mekke'de tamamlamıştır. *Kâbe-nâme*'nin Ankara TDK Kütüphanesi, İstanbul Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Londra British Museum Kütüphanesi ve Berlin Staatsbibliothek'te toplam altı nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan Londra British Museum Kütüphanesinde ve Berlin Staatsbibliothek'te bulunan nüshalar dışındakiler çalışılmıştır. Londra British Museum Kütüphanesi ve Berlin Staatsbibliothek'te bulunan nüshalar ise çalışılmamıştır. *Kâbe-nâme*, Eski Anadolu Türkçesi döneminden Klâsik Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi eserleri arasında yer alır. Eser; geçiş döneminin dili ve imlası hakkında araştırmacılara bilgiler vermektedir. Bu makalede *Kâbe-nâme*'nin Berlin Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 2923 numarada kayıtlı nüshası tanıtılmış ve nüshanın bazı imla özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdurrahman Gubârî, *Kâbe-nâme*, Eski Anadolu Türkçesi, Mesnevi, /n/ ~ /ŋ/

* Dr. Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kırklareli, Türkiye.
Elmek: beytullahbekar@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-8372-1190

Geliş Tarihi / Received Date: 05.12.2019
Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.02.2020

DOI: 10.30767/diledeara.685377

The Berlin Library Copy of the *Kâbe-nâme*, Some Orthographic Features and /n/ ~ /ŋ/ Problem

Abstract

Kâbe-nâme is a mesnevi giving information about the Kâbe, which is holy for Muslims. The author of the work is Abdurrahman Gubârî from Akşehir. He took lessons from well-known professors of the time. He also worked as a professor and joined the Iraqî expedition of Kânûnî as a state chronicler in 1534. Gubârî was also a tutor of Orhan Çelebi, one of the sons of Şehzâde Bayezid. His works are Süleyman-nâme, *Şebistân-ı Hayâl*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Menâsik-i Hac*, *Mesâhat-nâme* and *Kâbe-nâme*. Gubârî completed the *Kâbe-nâme* in Mecca in 1556. There are a total of six copies of the *Kâbe-nâme* located at the Ankara TDK Library, İstanbul Üsküdar Hacı Selim Ağa Library, Kayseri Raşit Efendi Library, Manisa Provincial Public Library, London British Museum Library and Berlin Staatsbibliothek. All the copies except the ones in the London British Museum Library and Berlin Staatsbibliothek are studied. The *Kâbe-nâme* is one of the works of the transition period from Ancient Anatolian Turkish to Classical Ottoman Turkish. The work provides information to researchers about the language and orthographic of the transition period. In this paper, the copy of *Kâbe-nâme* registered in Berlin Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 2923 was introduced and some orthographic features of the copy were examined.

Keywords: Gubârî, *Kâbe-nâme*, Ancient Anatolian Turkish, Mesnevi, /n/ ~ /ŋ/

Extended Summary

Kâbe-nâme is a mesnevi that gives information about the Kaaba, which is holy for Muslims. The author of the work is Abdurrahman Gubârî from Aksehir. His father's name is Abdullah. He took lessons from well-known professors of his time. He also worked as a professor and joined the Iraqî expedition of Kânûnî as a state chronicler in 1534. He has six works. *Kâbe-nâme* is a mesnevi providing information about the Kaaba. The first years of Kanunî's period are explained by the *Suleyman-nâme*, Yavuz Sultan Selim's Egypt and Iran expeditions. Şebistân-ı Hayâl is a Persian mesnevi which the subject of it is about Sufistic love. *Yûsuf u Züleyha* is the work in which the story of Yusuf and Zuleyha is told according to the Surah Yusuf in the Qur'an. *Menâsik-i Hac* is a work that describes the virtues of the hadj (İslamic pilgrimage) and invites the public to make hadjs. The work has information on the construction history and architectural features of some holy works in *Mesâhat-nâme* Mecca. Gubârî completed the *Kâbe-nâme* in Mecca in 1556. There are six copies of the *Kâbe-nâme* at the Ankara TDK Library, İstanbul Üsküdar Hacı Selim Ağa Library, Kayseri Raşit Efendi Library, Manisa Provincial Public Library, London British Museum Library and Berlin Staatsbibliothek. TDK copy, Istanbul Uskudar Hacı Selim Ağa Library, Kayseri Rashid Efendi Library and Manisa Provincial Public Library copies has been studied by Nuray Simsek in 1987 and Özay Montenegro in 1999 by comparative master's thesis. Copies of the British Museum Library of London and the Berlin Staatsbibliothek were not studied.

The *Kâbe-nâme* is one of the works of the transition period from Ancient Anatolian Turkish to Classical Ottoman Turkish. After the XIth century, the Turkish writing language, which was created by Oghuzes in Anatolian region, was divided into some periods in terms of language characteristics. The first is the Old Anatolian Turkish period. The Ottoman Turkish and Turkish periods follow the Ancient Anatolian Turkish. XIIIth and XVth centuries are called Ancient Anatolian Turkish in the language of writing based on Oghuz Turkish in Anatolia. In ancient

Anatolian Turkish, two separate writing traditions (Uighur and Arab-Persian), are seen. For this reason, it is difficult to talk about a regular and canonical spelling for Ancient Anatolian Turkish. The twoies that existed in the spelling during the Ancient Anatolian Turkish period continued during the transition from the ancient Anatolian Turkish period to the Classical Ottoman Turkish period. The work gives information about the language and spelling of the transition period.

The work is in Berlin Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 2923. The work has vowel points and 136 paper. 1/a and 136/a-b in writing. There are 13 rows and 26 couplets in two columns on a page. As in the TDK copy, there are depiction images in accordance with the sections described. Titles, verses and hadiths given in sections are written in red ink in a separate tile. It consists of a total of 3216 couplets. The 10 – 213 numbered couplets of the copies of TDK and Selim Ağa has not been in this copy.

As a result of the review of the copy, the following features have been identified:

1. The writing characteristics of The *Kâbe-nâme* in the Berlin copy show that the work was the product of the transition from Ancient Anatolian Turkish to Classical Ottoman Turkish.

2. Considering Gubârî's literary personality and his duties, it is very difficult to call the Berlin copy a copy of the author. The most important indicator for this is the first and second person pronouns *ben ~ beŋ*, *sen ~ seŋ*; fact-making attachment-(X)n's -(X)ŋ. If the copy is deemed to be not a author copy, the 963 (1556) date issued at the end must have been copied from the author copy or any other copyist copy.

3. The writing of *Kâbe-nâme's* copies of the TDK and Hacı Selim Ağa is more standardized than the Berlin copy. *ben ~ beŋ*, *sen ~ seŋ* is a feature of this copy only. However, the location of the copy, the date of writing and the lack of information about the copyer make it difficult to make an inference about the cause of such use. He may not know the sound value between the /n/ and /ŋ/ or behaves sloppy when copying it. With these possibilities *ben ~ beŋ*, *sen ~ seŋ*, *baŋa ~ bana* and *saŋa ~ sana* use in the form of copyist speech may be due to the feature of dialect. Because, the use of first and second person pronouns in the Anatolian

dialects as a dialect feature in the Anatolian and South Eastern Anatolian provinces, albeit a little, was determined as beŋ and seŋ.

4. The Berlin copy of the *Kâbe-nâme* is higher in terms of the number of couplets than other copies. The text created by Karadağ (1999) from the copies of the TDK and Hacı Selim Ağa has 3213 couplets. The Berlin copy has 3216 couplets, although about 200 couplets are missing in other copies. With this copy, the *Kâbe-nâme* will have a stronger text.

Giriş

Kâbe

Sözlükte “dört köşeli veya küp şeklinde olmak” anlamındaki ka‘b (كعب) kökünden gelen ka‘be “küp şeklinde nesne” demektir. Kur’an-ı Kerim’de adı iki defa geçen Kâbe’ye (el-Mâide 5/95, 97) bir kısmı yine Kur’an’da yer alan Beyt (el-Bakara 2/125, 127, 158; Âl-i İmrân 3/96, 97; el-Enfâl 8/35; el-Hac 22/26; Kureyş 106/3), Beytullah, el-Beytü’l-atîk (el-Hac 22/29, 33), el-Beytü’l-harâm (el-Mâide 5/2, 97), el-Beytü’l-muharrem (İbrâhîm 14/37), el-Mescidü’l-harâm (el-Bakara 2/144, 149, 150; el-Mâide 5/2; et-Tevbe 9/7, 19, 28), el-Beytü’l-ma‘mûr (et-Tûr 52/4), el-Meş‘arü’l-harâm, Beniyye, Devvâre, Kâdis, Kible, Hamsâ, Müzheb gibi çeşitli isimler de verilmiştir; halk arasında daha çok Kâbe-i Muaz-zama tabiri kullanılmaktadır (Ünal 2001: 14). TDK Türkçe Sözlük’te ise Kâbe, Mekke’de bulunan, Müslümanlarca kible olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer olarak tanımlanmıştır (2009: 1020).

Türkler Müslüman olduktan sonra Kâbe’ye, Mekke’ye ve Medine’ye ve burada yaşayanlara ayrı bir ehemmiyet vermişlerdir. Osmanlı Padişahları kendi ülkelerine gelen seyyid ve şeriflere¹ oldukça saygı göstermişler ve kendilerine imtiyazlar tanımışlardır. Bu sebeple Surre Alayları düzenlenmiştir. Osmanlılarda Haremeyn’e² ilk Surre Alayı bazı kaynaklara göre Yıldırım Bayezid tarafından bazı kaynaklara göre de Çelebi Mehmed tarafından gönderilmiştir (Buzpınar 2009: 567). Daha sonra II. Murad, II. Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kânûnî ve sonra gelen padişahlar döneminde de Surre Alayları gönderilmiştir. Kaynaklarda Yıldırım Bayezid’in 80.000 altın; Çelebi Mehmed’in imaretler yaptırdığı, kendi vilayetlerinden bazılarını buraya vakfettiği ve 14.000 altın gönderdiği; II. Murad’ın Ankara yakınında Balıkhisar bölgesinin gelirlerini ve o bölgede yaptırdığı büyük bir köprünün geçiş ücretlerini Mekke, Medine ve Kudüs halkına vakfettiği, her yıl 3500 floriyi de gönderdiği; Fatih’in İstanbul’un fethini müjdelemek için Hacı Mehmed Zeytuni ismindeki bir bilgin ile Mekke emirine Fetih-nâme ve hediyeler gönderdiği, elçisi ile Mekke emirine hediye olarak, ayarı tam

2000 altın ve ganimet malından da Mekke ve Medine'deki seyitlere, naiplere, fakirlere ve hademelere dağıtılmak üzere 7000 altın yolladığını bildirip dua istediği; Kânûnî'nin de imaretler yaptırdığı, Mısır'da birçok köyü para ile satın alıp vakıflaştırdığı ve gelirlerini de Mekke ve Medine'ye vakfettiği, Mekke halkına 3000 erdeb, Medine halkına 3000 erdeb; fakirlere verilmek üzere 500 erdeb tahsis ettiği geçmektedir (Atalar 1988: 287-292).

Türk Edebiyatında Kâbe

Türk edebiyatında Kâbe, ilk inşasından başlayarak Hz. Âdem'den itibaren çeşitli peygamberlerin hayatıyla ilgisi açısından ele alınmış, bunlar arasında Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Muhammed'in peygamberlik dönemleri üzerinde özellikle durulmuştur. Kâbe, edebi eserlerde Kâbetullah, Kâbe-i Muazzama, Kâbe-i Ulya, Beytullah, Beytü'l-atîk, Beytü'l-haram, Beytü'l-ma'mur, Harem-i şerif gibi adlarla; Kâbe ziyareti, Kâbe yolu, Kâbe toprağı, Kâbe eşiğı, Kâbe örtüsü, Kâbe oluşu gibi kavramlar; Kâbe-i dîdâr, Kâbe-i derd, Kâbe-i hâcât, Kâbe-i maksûd, Kâbe-i vasl gibi tabirlerle yer almıştır. Türk edebiyatında Kâbe hakkında kaleme alınan eserler genel olarak *Kâbe-nâme* adıyla anılır. Bu ismi taşıdığı bilinen ilk eser Akşehirli Abdurrahman Gubârî'nin *Kâbe-nâme* adlı mesnevisidir. Safî'nin 1131 (1719) yılında yazdığı *Kâbe-nâme* adlı mesneviyle Ali b. Osman el-Üşî ve Ebü'l-Fazl Muhammed es-Sincarî'nin aynı adı taşıyan eserleri de bu grupta yer almaktadır. Ayrıca *Menâsik-i Hac* ve *Menâzil-i Hac* türü eserlerde Kâbe ile ilgili manzum parçaların yer aldığı da görülmektedir. Gubârî'nin *Menâsik-i Hac* ve Kâbe'nin yapılışı ile ölçüleri hakkında bilgi veren mensur *Mesâhat-nâme* adlı kitaplarında Kâbe'ye dair bilgiler bulunmaktadır (Uzun 2001: 23).

Bu makalenin konusu Gubârî'ye ait *Kâbe-nâme*'nin Berlin nüshasıdır. Nüshanın müstensihisi, istinsah yeri ve tarihi hakkında eserde bilgi bulunmamaktadır. Nüshanın sonunda 963 tarihi bulunmasına rağmen bu tarih müellifin eseri tamamlama tarihidir. Çünkü Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi nüshası 84/b'de 963 (1556) tarihi, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nüshası 23/a'da 963 (1556) tarihi ve TDK nüshası 145/a'da 963 (1556) tarihi verilmiştir. 963 (1556) tarihinin müellifin eseri tamamlama tarihi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca TDK nüshasında ayrıca istinsah tarihinin 969 (1556) olarak verilmiş olması da bu bilginin doğruluğunu

göstermektedir. Eserin istinsah tarihi her ne kadar belli olmasa da eserdeki imla özelliklerinden ve eklerin ünlülerinin uyum sürecinden hareketle Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemine ait olduğu söylenebilir. Berlin nüshasında diğer nüshalarda bulunmayan /ŋ/ ~ /n/ ünsüzlerinin ikili kullanımı nüshanın önemini bir kat daha artırmaktadır.

Makalede Gubârî'nin hayatı, eserleri ve Berlin nüshasında dikkat çekici birkaç imla özellikleriyle /n/ ~ /ŋ/'nin ikili kullanımı hakkında bilgi verilmiştir. Bazı imla özellikleri Özey Karadağ'ın *Gubârî Abdurrahman ve Ka'be-nâmesi* adlı yüksek lisans çalışmasındaki imla şekilleriyle karşılatırılmıştır. Karadağ'ın çalışmasıyla karşılaştırma yapılmış olmasının sebebi Berlin nüshasından sonra en kapsamlı ve sağlam iki nüsha olan TDK ve Hacı Selim Ağa nüshalarını Karadağ'ın bu tezinde birlikte incelenmiş olmasıdır. Gerekli görüldüğü yerlerde Nuray Şimşek'in *Abdurrahman Gubârî'nin Ka'be-nâme'si* adlı yüksek lisans tez çalışmasından da alıntılar yapılmıştır. Makalenin sonuç kısmında ise *Kâbenâme*'nin Berlin nüshasının istinsah dönemi, nüshalardan hangisinin müstensih nüshası olabileceği, diğer nüshalarda bulunmayan /ŋ/ ~ /n/ ünsüzlerinin ikili kullanımlarının sebebi açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Gubârî ve Eserleri

1.1. Hayatı

Gubârî'nin asıl adı Abdurrahman'dır. Arapça toz manasındaki 'ğubâr' kelimesinden türetilen ve 'toz gibi' anlamına gelen ğubârî, bir çeşit hat sanatıdır (Alparslan 1996: 167). Yazara da bu alandaki ustalığından dolayı bu mahlas verilmiştir (Karadağ 1999: 1). Babasının adı Abdullah'tır (Alparslan 1996: 167). TDK nüshası 189. beyitte ve Hacı Selim Ağa nüshası 190. beyitte '*Mekke şehrin dilde çün berk eyledüm / Akşehir'i ol zaman terk eyledüm*' geçen ifadeden Akşehirli olduğu anlaşılmaktadır (Karadağ 1999: 1; Şimşek 1987: 80).

Öğrenimine Akşehir'de başlamış ve ilk tahsilini babasından almıştır (Kutluk 1981: 712). Daha sonra İstanbul'a gitmiş ve devrin tanınmış müderrislerinden Kınalızâde Ali ve Müslim Çelebi'lerden ders aldığı sırada meşhur hattat Şeyh Hamdullah'ın oğlu Mustafa Dede'den 'aklâm-ı sitte' adı verilen yazı türlerini meşk etmiş ve tahsilini tamamladıktan sonra bir süre medreselerde müderrislik yapmıştır. 1534 yılında Kânûnî'nin Irak seferine ordu kâtibi olarak katılmıştır (Alparslan 1996: 168).

Sefer sonrası tasavvufa olan meykinden dolayı resmî hizmetten ayrılmış ve Nakşibendî şeyhi Şeyh Abdüllatif Efendi'ye intisap etmiştir. 1537 yılında hacca gitmiş ve orada uzunca bir süre mücâvir olarak kalmıştır. Surre eminliği görevine getirilen Abdurrahman Gubârî, *Kâbe-nâme*'yi de burada yaşarken yazmıştır. Mekke'den dönerken Kütahya'ya uğramış ve burada Kânûnî'nin küçük oğlu Şehzâde Bayezid'in hizmetine girmiş ve Bayezid'in oğlu Orhan Çelebi'ye hoca olarak tayin edilmiştir. Şehzâde Bayezid ile Şehzâde Selim arasında Konya Ovasında yapılan savaşta Şehzâde Bayezid'in kaybetmesi neticesinde Şehzâde Bayezid İran'a kaçmıştır. Esir alınan Gubârî şehzâdenin adamıdır diye Yenihisar'a hapsedilmiştir. Bir müddet sonra Ferhat Paşa ve Abdurrahman Çelebi'nin yardımıyla serbest kalmıştır. 1562 yılında Mahmil kadılığı göreviyle tekrar Mekke'ye gönderilmiştir. Mekke'de vefat edinceye kadar eserlerini tamamlamış ve halkı irşatla meşgul olmuştur. 1566 yılında vefat etmiş ve Cennetü'l-Mualla'da Ebtah mevkiine gömülmüştür (Alparslan 1996: 168).

1.2. Eserleri³

1.2.1. Süleyman-nâme: Diğer bir adı *Şeh-nâme* olan eser Kânûnî'nin isteği üzerine 959 (1551) yılında kaleme alınmıştır. Farsça olan eserde Yavuz Sultan Selim'in Mısır ve İran seferleriyle, Gubârî'nin bizzat şahit olduğu Kânûnî devrinin ilk yılları anlatılmaktadır. Firdevsi'nin *Şeh-nâmesi*'nin özelliklerini taşıdığı için ona nazire sayılan eserde Kânûnî methinde birçok şiir yer almaktadır.

Eserin iki nüshası tespit edilebilmiştir. Biri Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa bölümü 764'te diğeri de Manisa İl Halk Kütüphanesi, Murâdiye bölümü 1346'da kayıtlıdır. Manisa İl Halk Kütüphanesinde kayıtlı nüsha eksiktir.

1.2.2. Şebistân-ı Hayâl: Tasavvufî aşk konusunun işlendiği Farsça bir mesnevidir. İranlı şair Fettâhî'nin aynı isimdeki mesnevisine nazire olarak ya-

zılmıştır. Gubârî, Yenihisar'da tutuklu iken bu eseri 969 (1561) yılında yazmaya başlamış ve 970 (1562) yılında Mekke'de tamamlamıştır.

Eserin iki nüshası tespit edilebilmiştir. Biri Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümü 3830'da diğeri de Manisa İl Halk Kütüphanesi Murâdiye bölümü 2715'te kayıtlıdır.

1.2.3. *Yûsuf u Züleyha*: II. Selim'e ithaf edilmiş Türkçe bir mesnevidir. 974 (1566) yılında tamamlamıştır. İranlı şair Molla Câmî ile Türk şair Hamdî'nin aynı adı taşıyan eserlerine nazire olarak yazılmıştır. Şair bu iki müellifin konuyu çok geniş tutup esas mahiyetinden uzaklaştırdıklarını, kendisinin ise eserini Kuran'daki Yusuf Suresi'ne sadık kalarak yazdığını bildirir.

Eserin üç nüshası tespit edilebilmiştir. Biri Manisa İl Halk Kütüphanesi Murâdiye bölümü numara 1215'te diğeri ikisi de Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu Yz A 8527 ve Yz A 690 numarada kayıtlıdır.

1.2.4. *Menâsik-i Hac*: Haccın faziletlerinin anlatıldığı, halkı hac yapmaya davet eden bir eserdir. Dinî bir eser olması sebebiyle Kur'an'dan ve Hz. Peygamber (sav) sünnetinden çokça alıntılar yapılmıştır. 968 (1560) yılında tamamlanmıştır.

Eserin yedi nüshası tespit edilebilmiştir. İki İstanbul Millet Kütüphanesi numara 819 ve 820/1'de, biri Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 4154/1'de, biri İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları H. 146'da, biri Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi 5167'de⁴, biri Milli Kütüphane Mf1994 A 927'da ve biri de Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde 2411/2'de kayıtlıdır.

1.2.5. *Mesâhat-nâme*: *Menâsik-i-Hac* mesnevisinin İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi nüshanın 23a ve 38a varakları arasında yer alan Türkçe mensur bir risaledir. Mekke'deki bazı kutsal eserlerin inşa tarihi ve mimari özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

1.2.6. *Kâbe-nâme*: Kâbe ve hac ibadetinin anlatıldığı bir mesnevidir. Fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılmıştır. Eserde Kâbe'nin ilk yapılışı, sonraki yıllarda geçirdiği tamiratlar, Kânûnî'nin Haremeyn'de yaptırdığı tamirat, vakıf ve hayratla Osmanlılar tarafından Harem-i Şerif'e yaptırılan tesislerden de bahsedilir. 963 yılında Mekke'de tamamlanarak padişaha ithaf edilmiştir. Gubârî'nin hayatı hakkında bilgilerin bulunduğu bazı beyitler mevcuttur.

Nüshalar: Eserin altı nüshası tespit edilebilmiştir: Ankara TDK Kütüphane-

si nüshası⁵, İstanbul Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi nüshası⁶, Manisa İl Halk Kütüphanesi nüshası⁷, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi nüshası⁸, Londra British Museum Kütüphanesi nüshası⁹ ve Berlin Staatsbibliothek nüshası¹⁰. Bu nüshalardan Londra British Museum ve Berlin Staatsbibliothek nüshaları hariç diğer nüshalar yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Araştırmacılar tarafından British Museum ve Berlin Staatsbibliothek nüshaları ulaşılamadığı için çalışmalarının dışında tutulmuştur.

1.2.6.1. TDK Nüshası: Eser, TDK Yazma A/398 numarada kayıtlıdır. Harekeli olan eser 145 varaktır ve diğer nüshalara göre daha temiz ve tutarlıdır. Bu nüshada anlatılan bölüme uygun tasviri resimler bulunmaktadır. Bir sayfada iki sütun halinde 11 satır, bir varakta 22 beyit bulunmaktadır (Karadağ 1999: XI).

TDK nüshası Özay Karadağ tarafından *Gubārī Abdurrahman ve Ka'be-nâmesi* adıyla ve Selim Ağa nüshasıyla karşılaştırmalı bir şekilde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

1.2.6.2. Hacı Selim Ağa Nüshası: Eser, Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 223 numarada kayıtlıdır. Harekesiz olan eser 223 varaktır. Bir sayfada tek sütun halinde 15 satır, bir varakta 15 beyit bulunmaktadır. Eser toplam 3198 beyittir. Nuray Şimşek, TDK nüshası ve Raşit Efendi nüshasıyla karşılaştırmalı bir şekilde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

1.2.6.3. Raşit Efendi Nüshası: Eser, Raşit Efendi Eki 212 numarada kayıtlıdır. 85 varak olan eser her bir sayfada iki sütun halinde 17 satır bulunmaktadır. Bir varakta ise 34 beyit mevcuttur. Bu nüshada diğer nüshalarda bulunan Arapça ve Farsça beyitlerle ayet ve hadisler yer almamaktadır. Ayrıca Türkçe olarak yazılmış başlıkların bu nüshada yer almadığı da tespit edilmiştir (Şimşek 1987: 90).

1.2.6.4. Manisa Nüshası: Eser, Manisa İl Halk Kütüphanesi 4952 numarada kayıtlıdır. 130 varak olan eserde bir sayfada iki sütun halinde 13 satır ve bir varakta 26 beyit bulunmaktadır (Şimşek 1987: 91).

1.2.6.5. Londra Nüshası: Türkçe Yazmalar bölümünde Or. 6983 numarada kayıtlıdır. Kataloglarda eser hakkında bilgi verilmemiştir.

1.2.6.6. Berlin Nüshası: Eser, Berlin Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 2923 numarada kayıtlıdır. Harekeli olan eser 136 varaktır. 1a ve 136a-136b yazısızdır. Bir sayfada iki sütun halinde 13 satır ve bir varakta 26 beyit bulunmaktadır. TDK

nüshasında olduğu gibi anlatılan bölümlere uygun tasvirî resimler yapılmıştır. Başlıklarla, bölümler içinde verilen ayet ve hadisler ayrı bir kutucuk içinde kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Toplam 3216 beyitten oluşmaktadır. TDK ve Selim Ağa nüshalarındaki 10 – 213 beyitler arası bu nüshada yoktur.

Nüshanın 135b sayfasında eserin tamamlanma tarihi olarak 963 (1556) yılı kaydedilmiştir. Eserde müellif veya müstensih nüshası olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Gubârî'nın yukarıdaki eserlerinin yanı sıra bazı kaynaklarda *Tercüme-i Târih-i Cennâbi*, *Na'ı-ı Şerif*, *Gazavât-ı Midilli* ve *Tercî-i Bend* adlı eserlerin de Akşehirli Abdurrahman Gubârî'ye ait olduğu belirtilse de bunlar Gubârî mahlasını kullanan başka yazarlara aittir (Alparslan 1996: 169).

2. Berlin nüshasındaki bazı imla özellikleri

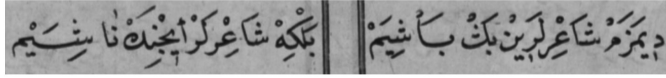
XI. yüzyıldan sonra Anadolu bölgesinde Oğuzlar tarafından kurulup gelişmiş Türk yazı dili, taşıdığı dil özellikleri açısından genel olarak bazı devirlere ayrılmıştır. Bunlardan ilki Eski Anadolu Türkçesi devresidir. Eski Anadolu Türkçesi devrini Klâsik Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi devirleri izler. XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu'da Oğuzcaya dayalı kurulup gelişen yazı diline Eski Anadolu Türkçesi denilir (Şahin 2011: 13). Eski Anadolu Türkçesinde imla konusunda Uygur ve Arap-Fars geleneğinin özellikleri olmak üzere iki ayrı yazı geleneğinin imlası görölür. Bu nedenle Eski Anadolu Türkçesi için düzenli ve kurallı bir imladan söz etmek imkânsızdır (Sahin 2011: 37). Eski Anadolu Türkçesi döneminde imlada var olan ikilikler Eski Anadolu Türkçesi döneminden Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemine geçiş devresinde de devam etmiştir.

Bu bilgiler ışığında *Kâbe-nâme*'nin Berlin nüshasında bazı kelime köklerindeki ve eklerdeki /n/, /ŋ/, /b/ ve /p/ ünsüzlerinin imlası, teklik üçüncü kişi iyelik ekinin imlası, dağı, kim, ki ve içün edatlarının imlası, i- cevher fiilin imlası, atıf vav'ının imlası ve +ki aitlik ekinin imlasında tespit edilen ikilikler nüshadan alınan örneklerle verilmiştir.

2.1. /n/ (ن) ve /ŋ/ (ك ~ ك) kullanımı:

2.1.1. Birinci ve ikinci kişi şahıs zamirlerinin imlası:

Eski Anadolu Türkçesi döneminde ben ve sen zamirleri (بن/سن), yönelme hâli eki almaları durumunda ise başa ve saña (بكا/سكا) şeklinde yazılırken Berlin nüshasında ben ~ beŋ, sen ~ seŋ, bana ~ baŋa ve sana ~ saŋa şeklinde yazılmıştır.

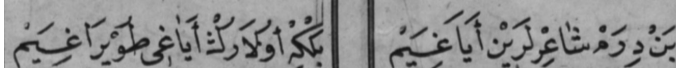


Dêmezem şâ'irlerin **beŋ** başıyam

Belki şâ'irler içinde nâşiyem

Dêmezem şâ'irleriŋ **ben** başıyam

Belki şâ'irler içinde nâ'şiyem (Karadağ 1999: 109)



Ben dêrem şâ'irlerin ayağıyam

Belki olaruŋ ayağı toprağıyam

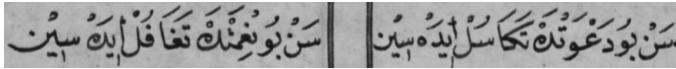


Seŋ ço evlâdı yüri kârında ol

Geçmedin bâzâr bâzârında ol

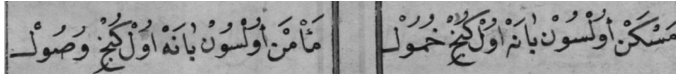
Sen ço evlâdı yüri kârıŋı gör

Geçmedin bâzâr bâzârıŋı gör (Karadağ 1999: 115)



Sen bu da'vetde tekâsül êdesin

Sen bu ni'metde teğâfûl êdesin

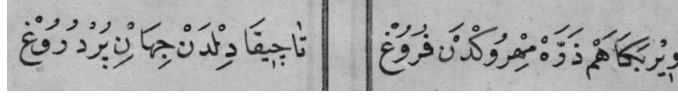


Mesken olsun **bana** ol künc-i humûl

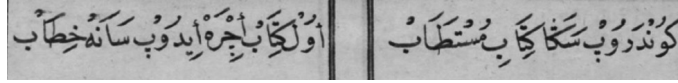
Me'men olsun **bana** ol künc-i vuşûl

Mesken olsun **baŋa** ol künc-i humûl

Me'men olsun **baŋa** ol künc-i vuşûl (Karadağ 1999: 91)



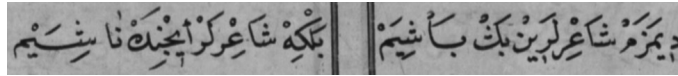
Vér **baḡa** hem zerre mihründen fürüg
Tā çıka dilden cihān-ı pür-dürüg



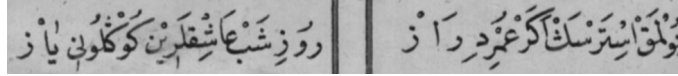
Gönderüp **saḡa** kitāb-ı müsteṭāb
Ol kitāb içre édüp **sana** ḡitāb
Gönderüp **saḡa** kitāb-ı müsteṭāb
Ol kitāb içre **saḡa** idüp ḡitāb (Karadağ 1999: 132)

2.1.2. +(n)Uḡ ilgi hâli ekinin imlası:

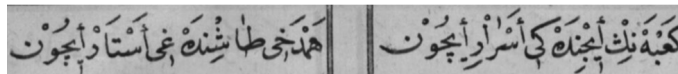
Eski Anadolu Türkçesi döneminde ilgi hâli eki +(n)Uḡ olup ünlüsü daima dar-yuvarlaktır (Köktekin 2008: 89). Berlin nüshasında ekin hem +(n)Xn hem de +(n)Xḡ şeklinde örnekleri görülmüştür.



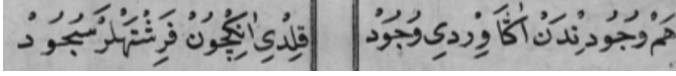
Dèmezem **şā'irlerin** beḡ başıyam
Belki **şā'irler** içinde nāşiyem
Dèmezem **şā'irlerin** ben başıyam
Belki **şā'irler** içinde nā'şiyem (Karadağ 1999: 109)



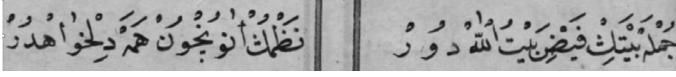
Bulmaḡ istersenḡ eḡer 'ömr-i dirāz
Rūz u şeb 'aşıqların göḡlünü yaz
Bulmaḡ istersenḡ eḡer 'ömr-i dirāz
Rūz u şeb 'aşıqların göḡlini yaz (Karadağ 1999: 73)



Ka'be'niñ içindeki esrâr için
Hem dahı taşındağ estâr için



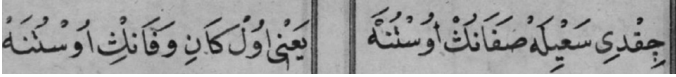
Hem vücūdından aña vèrdi vücūd
Kıldı **anuñ-çün** feriştehler sücūd



Cümle beytiñ feyzi Beytu'llāh'dur
Naźmuñ **anun-çün** heme dil-ḥ'āhdur

Cümle beytiñ feyzi Beytu'llāh'dır

Naźmuñ **anuñ-çün** heme dil-ḥ'āhdır (Karadağ 1999: 106)



Çıkdı sa'y-ıla **Şafā'nuñ üstüne**

Ya'nī ol kân-ı **vefānuñ üstüne**

Çıkdı sa'yıla **Şafā'nuñ üstüne**

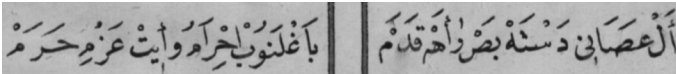
Ya'nī ol kânī **vefānuñ üstüne** (Karadağ 1999: 170)

Çıkdı sa'y ile **Şafā'nuñ üstüne**

Ya'ni ol kân-ı **vefānuñ üstüne** (Şimşek 1987: 253)

2.1.3. Teklik ikinci kişi iyelik ekinin imlası:

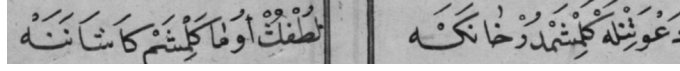
Eski Anadolu Türkçesi döneminde teklik ikinci kişi iyelik eki +(U)ŋ'dur (Türk- Doğan-Şerifoğlu 2016: 48). Berlin nüshasında ek hem +(X)ŋ¹¹, hem de +(X)n'li kullanılmıştır.



Al'aşānı deste baş rāha kadem

Bağlanup iḥrāmu ét'azm-i ḥarem

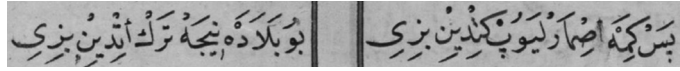
¹¹ X işaretli ek ünlüsünün dört şekilli olduğunu gösterir. +(X)ŋ = +iŋ, +iñ, +uŋ ve +üŋ.



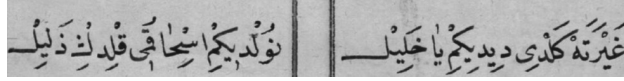
Da'vetinle gelmişemdür hâneçe
Luḫfuḡ uma gelmişem keşānene

2.1.4. Belirli geçmiş zaman teklik ikinci kişi şahıs ekinin imlası:

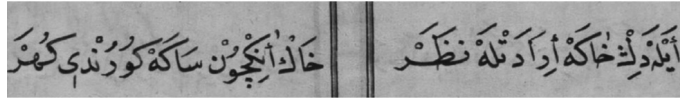
Eski Anadolu Türkçesi döneminde, görülen geçmiş zaman teklik ikinci kişi şahıs eki -dUḡ iken Berlin nüshasında ekin hem -dXḡ hem de -dXn kullanıldığı tespit edilmiştir.



Pes kime işmarlayup **gitdin** bizi
Bu belāda nice terk **ētdin** bizi
Pes kime işmarladuḡ **gitiḡ** bizi
Bu belāda nice terk **itdiḡ** bizi (Karadağ 1999: 168)



Ġayrete geldi dēdi-kim yā ḡalīl
N'oldı-kim işḡakımı **kıldıḡ** zelīl

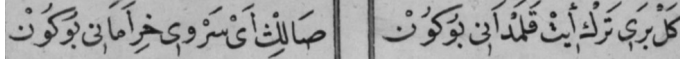


Eylediḡ ḡāke irādetle nazar
Ḥāk anuḡ-çün saḡa görindi ḡüher

2.1.5. Fiilden fiil yapma eki -(I)n-'nin imlası:

Eski Anadolu Türkçesi döneminde dönüşlülük bildiren fiilden fiil yapma eki -(I)n iken Berlin nüshasında -(I)n ve -(I)ḡ şeklinde kullanıldığı bir iki örnekte tespit edilmiştir. Bu tür kullanımın sınırlı olması sebebiyle imla özelliği olarak

almak yerine müstensih kaynaklı yazım yanlışı kabul etmek daha doğru olacaktır.



Gel beri terk ét kâlemdâni bugün

Şalıŋ ey serv-i hırāmāni bugün

Gel-berü terk it kâlemdâni bugün

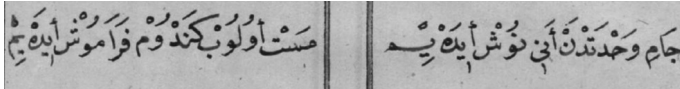
Şalın iy serv-i hırāmāni bugün (Karadağ 1999: 73)

2. 2. /b/ (ب) ve /p/ (پ)'nin imlası:

2.2.1. Zarf-fiil eki -Xp'nin imlası:

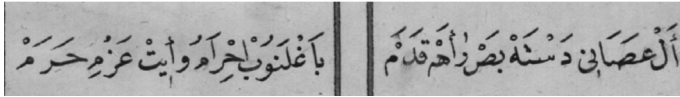
Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen /b/ ünsüzü ile /p/ ünsüzü ön ses, iç ses ve son ses de dâhil olmak üzere çoğu zaman b (ب), bazen de p (پ) ile karşılanmıştır. Bazı Farsça kelimelerde de aynı durum geçerlidir. Zarf-fiil eki -Up dar-yuvarlak ünlülü olup çoğunlukla b (ب) ile yazılmıştır. Son sesleri b olan bazı Arapça asıllı kelimelerin b (ب)'li yazılışlarının yanında p (پ)'li yazılışlarına da rastlanmaktadır (Köktekin 2008: 64). Berlin nüshasında zarf-fiil -Up hem b (ب)'li hem de p (پ)'li kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.2.1.1. -b (ب)



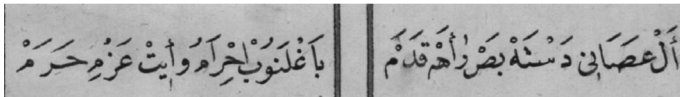
Cām-ı vaḥdetden anı nūş ēdeyim

Mest olup kendim ferāmūş ēdeyim

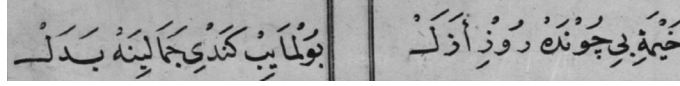


El ‘aşāni deste baş rāha ḳadem

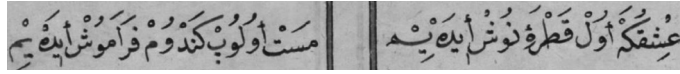
Bağlanup iḥrāmu ét ‘azm-i ḥarem



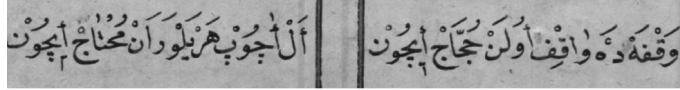
Al 'aşānı deste baş rāha kadem
Bağlanup iħrāmu ėt 'azm-i ħarem



Ĥayme-i çünde rüz-ı ezal
Bulmayıp¹² kendi cemāline bedel
2.2.1.2. -p (پ)



'Işkuña ol ħatreyi nüş ėdeyim
Mest olup kendüm ferāmūş ėdeyim



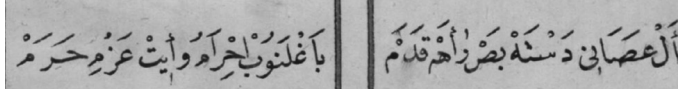
Vaĥfede vāķıf olan ĥuccāc için
El aĥup her yalvaran muħtāc için

2.3. Belirtme hāli ekinin imlası:

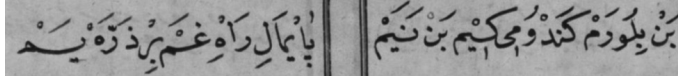
Eski Anadolu Türkçesinde asıl belirtme hāli eki, Eski Türkçenin -g ekin-den gelen ve yalnız düz biçimleri bulunan +I'dır. Ek bu özelliği ile dudak uyumu dışında kalan bir yapıya sahiptir. Bilindiği üzere Anadolu Türkçesinde ek başı ve sözcük sonu /g/ seslerinin erimesi genel bir kuraldır. Bu kural belirtme ekinde de işlemiş eriyince bağlantı ünlüsü +I ekin görevini üstlenmiştir. Oğuzcanın karışık dilli olarak adlandırılan eserlerinde +nI eki de belirtme hali eki olarak kullanılmıştır (Türk - Doğan - Şerifoğlu 2016: 49). Eski Anadolu Türkçesinde +I, +nI yanı sıra +Ø (eksiz) yükleme hali kullanımı da bulunmaktadır. Bir isim üzerine herhangi bir yükleme hāli eki olmaksızın fiile bağlanabilir ve cümlemin nesnesi

12 Nüşhada zarf-fiil eki yaygın olarak -Up şeklinde kullanılırken bazı kelimelerde ünlü uyumuna girerek -Ip şeklinde kullanıldığı da tespit edilmiştir. -Up zarf-fiil ekinin Eski Anadolu Türkçesi döneminden itibaren bazı kaynaklarda uyuma girdiği ve -Ip şeklinde de kullanıldığı tespit edilmiştir. Fakat bu eserlerde ters uyumsuzluk olarak adlandırılan, yuvarlak ünlü tabanlara düz ünlü -Ip (Örn.: ol-ıp, dut-ıp...) zarf fiil ekinin de getirildiğini unutmamak gerekir. Yunus Emre Divanı (XIV.yy.), Mantuku't-Tayr (Gülşehri, XIV.yy.), Kitābu Evsāfi Mesācidiş-Şerife (Ahmed Fakih, XVyy.), Süheyl ü Nev-Bahār (Mes'ūd Bin Ahmed, 15.yy.), Gülistan Tercümesi (Mahmūd b. Kādi-i Manyās, XV. yy.), Kabus-nāme (Şeyhoğlu Mustafa, XV.yy.) ve Garib-nāme (Aşık Paşa, XV.yy.) (Duman - Yağmur 2013: 115-153).

olabilir (Köktekin 2008: 90). Berlin nüshasında belirtme hâli ekinin +I, +nI, +Ø (eksiz) ve +U şeklinde kullanıldığı görülmüştür.



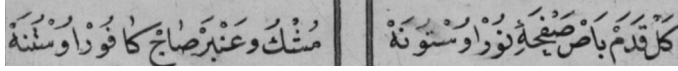
El 'aşānı deste baş rāha qādem
Bağlanup **ihrāmu** ét 'azm-i harem



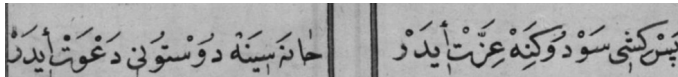
Ben bilürem **kendümi** kim ben neyem
Pāy-māl-i rāh-ı gam bir zerreyem

2.4. Teklik üçüncü kişi iyelik ekinin imlası:

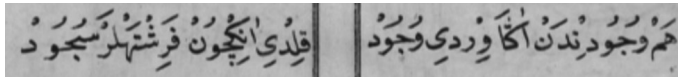
Eski Anadolu Türkçesi döneminde teklik üçüncü kişi iyelik eki +I ve +sI şeklindedir (Türk - Doğan - Şerifoğlu 2016: 48). Çok nadir de olsa +U olarak da kullanımı görülmektedir (Köktekin 2008: 89). Berlin nüshasında teklik üçüncü kişi iyelik ekinin +I, +sI ve +U'lu kullanımı tespit edilmiştir.



Gel qādem baş şafḥa-yı nūr üstüne
Müşk ü 'anber şaç **kāfūr üstüne**
Gel qādem baş şafḥa-i nūr üstüne
Müşg-i 'anber şaç **kāfūr üstüne** (Karadağ 1999: 73)



Pes kişi **sevdüğine** 'izzet eder
Hānesine dostunı da'vet eder



Hem **vücūdından** aña vērdi vücūd
Kıldı anuḡ-çün feriştehler sücūd

2.5. daḥı, kim, ki ve iḥün edatlarının imlası:

Eski Anadolu Türkçesi döneminin imla özelliklerinden biri de bir kısım edatların kelimeye bitişik olarak yazılabilmesidir (Köktekin 2008: 67). Berlin nüshasında daḥı, kim, ki ve iḥün edatlarının kendinden önceki kelimeyle bitişik yazıldıkları örnekler de görülmüştür.

...- daḥı (دحی...):



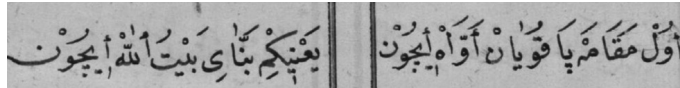
Ka'be'niḥ içindeki esrār için
Hem-**daḥı** taşındaḡı estār için

...daḥı (دخی):



Hem **daḥı** mes'āda sā'īler için
Cān u dilden anda dā'īler için

...-kim (مک ...):



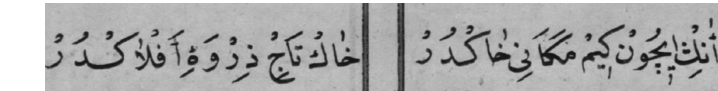
Ol maḡāma pā ḡoyan evvāḥ için
Ya'ni-kim bennā-yı Beytu'llāḥ için

...-kim (کیم...):



Cümle kār u bār destiḡdür hemīn
Gerçi-**kim** ḡoḡ cünbüḡ eyler āstīn

kim (کیم):



Anıñ içün **kim** mekânı hâkdür
 Hâk tâc-ı zirve-yi eflâkdür

...-ki (هـ...):

يَلِكُ قَبْلَهُ هُمْ سَكَا مَحْتَا جَدْرُ | خَا كِي كُوِي كَرَجِي كَم سَر تَا جَدْرُ

Bil-ki kıble hem saña muhtâcdur
 Hâk-i kūyı gerçi-kim ser-tâcdur

أَوْلَ حَرَمٍ حَقِيكِهِ أَوْلَدُ رَحْمَتَرَمُ | مَحْرَمُ بَيْتِ شَرِيفِي ذِي الْكِرَمِ

Ol harem hâkkı-**ki** oldur muhterem
 Maḥrem-i beyt-i şerîfî zî'l-kerem

ki (هـ):

بِسْ شَوْلِ أحوَالِكِ حَدْتَدُرْ أَوْنِي | عَاقِبَتِ صُكْرَةٍ نَدَامْتَدُرْ صَوْنِي

Pes şol aḥvâliñ **ki** hiddetdür öñi
 'Āqıbet şoñra nedâmetdür şoñı

k... (...هـ):

دِيْلَدِي كَاوْلُ شَاهِدِ مِلْكِ جَمَالِ | أَوْلُ شَهِّ مِلْكِ كَمَالِ لَا يَزَالُ

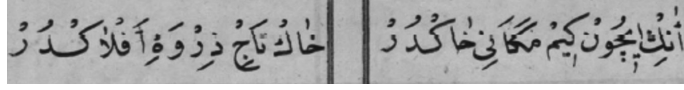
Diledi **k'ol** şahid-i milk-i cemāl
 Ol şeh-i milk-i kemāl-i lâ-yezāl

...-çün (چون...):

أَبِيحْجُونِ دِيْدِي پَسِ مَلَايِ رُوْمِ | أَوْلُ شَهِّي كَشَافِ اسْتَارِ الْعُلُومِ

Anuñ-içün didi pes mollâ-yı rûm
 Ol şeh-i keşşâf-ı estâr-ı 'ulûm

içün (چون):

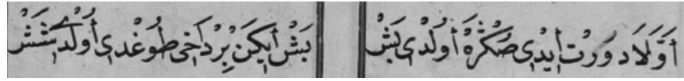


Anıñ **içün** kim mekân-ı hâkdür
Hâk tâc-ı zirve-yi eflâkdür

2.6. i- cevher fiilin imlası:

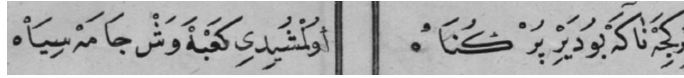
Ana yardımcı fiil olarak da isimlendirilen ek fiil i- fiilidir. İsimlerin yüklem ismi olarak kullanılmalarını sağlar, fiillerin de hikâye, rivayet ve birleşik şart çekimlerini kurar (Türk vd. 2016: 53). Berlin nüshasında cevher fiilin farklı imla ile yazıldığı tespit edilmiştir.

idi (ایدی):



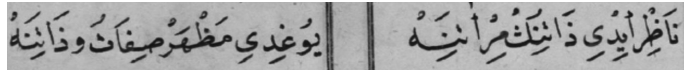
Evvelâ dört **idi** sonra oldu beş
Beş iken bir dağı çoğdı oldu şeş

...-Idi (ایدی...):



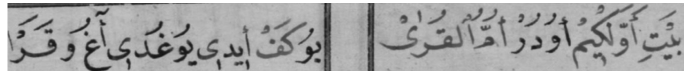
Bir gice nâ-geh bu deyr-i pür-günâh
Olmış-ıdı Ka'be-veş câme siyâh

...-Idi (ایدی...):



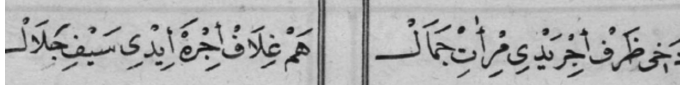
Nâzır idi zâtınuñ mir'âtına
Yoğ-ıdı mazhar şifât u zâtına

...-udi (ایدی...):



Beyt-i evvel-kim odur ümmü'l-ķura
Bu kef idi **yoğ-udı** ağ u ķara

-[ۛ]DI (یدی):

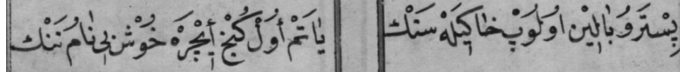


Dağı zarf içreydi mir'ât-ı cemāl
Hem ğulāf içre **idi** seyf-i celāl

2.7. Atf edatı vav (و) 'ın imlası:

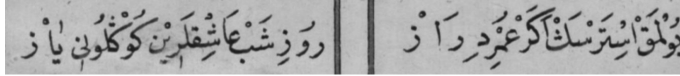
Osmanlı Türkçesinde birleşik isimler tekrarlamalardan, isim tamlamalarından ve umumiyetle de atf terkiplerinden yapılıır (Timurtaş 1997: 299). Berlin nüshasında birleşik isim yapmak için atf edatı vav (و)'ın yanı sıra **ötre** (ٲ) kullanıldığı, bazı birleşik isimlerin de izafet terkibi şeklinde kesre (ٲ) ile yapıldığı görülmüştür.

Vav (و) ve ötre (ٲ):



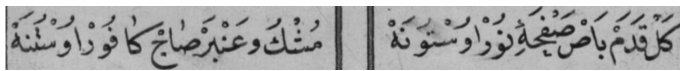
Pister ü bālin olup hāk-ile seng
Yatam ol künc içre hoş **bī-nām u neng**

Kesre (ٲ):



Bulmak istersen eger 'ömr-i dirāz
Rūz ı şeb 'aşıkların gönlünü yaz

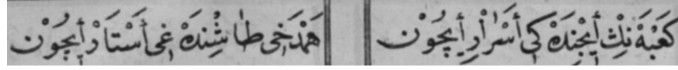
(و) Vav



Gel ķadem baş şafħa-yı nūr üstüne
Müşķ ü 'anber saç kāfūr üstüne

2.8. +ki aitlik ekinin imlası:

Dil uyumuna tabi olan bu ek Eski Anadolu Türkçesi döneminde +ki, +kı ve +ğı olmak üzere üç farklı imlaya sahiptir. Ek, zamir ve sıfat yapımında da kullanılmaktadır (Köktekin 2008: 88). Berlin nüshasında ekin kalınlık-incelik uyumuna bağılı olarak +ki ve +ğı şeklinde kullanıldığı görülmüştür.



Ka'be'niğ içindeki esrâr için

Hem-dahı aşındağı estâr için

Ka'be'nün içindeki esrâr için

Hem-dahı aşındaki âstâr için (Karadağ 1999: 88)

3. Sonuç

3.1. Kâbe-nâme'nin Berlin nüshasının dönemi: Develi, 18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine başlıklı makalesinde Türkiye Türkçesinin tarihî gelişimini 1. Eski Türkiye Türkçesi 2. Orta Türkiye Türkçesi ve 3. Yeni Türkiye Türkçesi olmak üzere üç döneme ayırır. Devamında ise bu dönemlerdeki ses uyumları hakkında şu bilgileri verir: Eski Türkiye Türkçesinin en belirgin ses özelliğı dudak uyumunun bulunmayışı, i/e değışmesine konu olan kelimelerin Arap harfli imlada ye ile yazılması, yani /i/ tarafında olmasıdır. Bu devrenin, henüz standart konuşma ve yazı dilinin oluşmadığı, ağız özelliklerinin zaman zaman birbirine karıştığı 13. - 14. yüzyıllardan, standart dil ve imlanın oluştuğı 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl ortalarına kadar sürdüğünü kabul edebiliriz. Orta Türkiye Türkçesi ise bilhassa dudak uyumlarının¹³. gelişmesi açısından bir geçiş dönemi özelliğı taşır. Bu devrenin 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın ortalarına kadar sürdüğünü kabul edebiliriz. Bu devrenin özelliklerini transkripsiyon metinlerinden ve Arap harfli Osmanlı metinlerinden takip edebiliyoruz. Yeni Türkiye Türkçesi devresinin ise 17. yüzyıl ortaları ile 18. yüzyıldan başlayıp günümüze kadar sürdüğünü kabul ediyoruz. Bu, teklif mahiyetinde ve esas olarak, belirtildiğı gibi, ses düzeni (fonoloji) esaslarına dayanan bir tasniftir. Yapı bilgisi, söz dizimi ve leksik özellikler

¹³ Eklerin yüzyıllara göre uyum süreçleri için bakınız Kartallıoğlu, Y. (2011), *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ise başka tasniflerin yapılmasına imkân verebilir (1988: 27).

Develi'nin bu sınıflandırma çalışmasına göre Berlin nüshasını geçiş dönemi eseri olarak tanımlamak gerekir. Çünkü nüshada ilgi hâli eki, teklik üçüncü kişi iyelik eki, teklik üçüncü şahıs iyelik eki, +IU isimden isim yapma eki gibi çoğu ek uyum sürecindedir¹⁴.

3.2. Kâbe-nâme'nin Müstensih nüshası: TDK nüshasında istinsah tarihi verilmiş olduğu için müellif nüshası değildir. Hacı Selim Ağa nüshası da müstensih nüshası değildir. Nüshanın ön kapak içinde kitabın ismi, müellifin ismi ve 984 (1577) tarihi yazılmıştır. Nüshanın sonundaki 963 (1556) tarihi müellifin eserini tamamlama tarihi olduğuna göre kapağın içindeki 984 (1577) tarihi de istinsah tarihi olmalıdır. Berlin nüshası da kanaatimizce müstensih nüshası değildir. Çünkü Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlak ünlülü olan +(n)Uŋ ilgi hâli eki, +(s)I teklik üçüncü kişi iyelik eki, +IU isimden isim yapma eki, -Up zarf-fiil eki, -dUm / -dUn görülen geçmiş zaman teklik birinci ve ikinci şahıs ekleri gibi bazı eklerin ünlülerinin nüshada uyum sürecinde oldukları görülmektedir. Eklerin ünlülerinin uyum sürecinde olması, eklerin ünlülerinin tek şekilli olduğu TDK ve Hacı Selim Ağa nüshalarından daha sonraki bir dönemde istinsah edildiğini gösterir. Raşit Efendi ve Manisa nüshalarının eksik olması, diğer nüshalarda bulunan ayetlerin, hadislerin ve resimlerin bu iki nüshada olmaması fakat yerlerinin boş bırakılmı olması sebebiyle bu iki nüsha da müstensih nüshası değildir. Bu bilgiler doğrultusunda müellif nüshası ya Londra bulunan nüshadır veya daha sonra bulunacak başka bir nüshadır.

3.3. /ŋ/ ~ /n/ kullanımı: Nüshanın istinsah yeri, istinsah tarihi ve müstensih hakkında bilgi olmaması, /ŋ/ ~ /n/ kullanımın sebebini açıklamayı zorlaştırmaktadır. Değişik çalışmalarda Anadolu ve Rumeli ağızlarında /ŋ/ ~ /n/ kullanımıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Hayati Develi, özellikle 16. yüzyıldan sonra hareketli metinlerin azalmasıyla Türkçe yapım ve çekim eklerinin yazılışında standartlaşma sağlandığını, birçok ekin tek şekilli olarak yazıldığını belirtir (2013: 45). İmladaki bu kalıplaşma, eklerin ünlü uyumlarını ve bazı seslerin telaffuzunu göstermede yeter-

¹⁴ Örn.: Eski Anadolu Türkçesinde uyum dışı olan isimden isim yapma eki +IU ve zarf fiil eki -Up nüshamızda uyum sürecinde olan diğer bir ektir. *Çün ki irdi her biri dört yaşına / Ayağ üzere geldi baş+lı başına* (45b/8). Emir teklik üçüncü kişi şahıs eki -sUn da uyum sürecinde olan bir diğer ektir. *Kimisi tağlara düş-sün sîne-çäk / Kimi olsun nâr-ı 'ışıkla heläk* (13b/2); *Hem ye-sün hoş sükkeri ni 'metleri / Ba'dehu iç-sin şeker şerbetleri* (25b/6); *câ-be-câ oturdı erkân-ı mizâc / birbiriyile eyley-ip hoş-ımtizâc* (24a/6)

siz kalmıřtır. /ŋ/ ~ /n/ deęiřimini de bu seslerden biridir. Musa Duman, Batı Tűrkesinde özellikle 16. yűzyıldan sonra /ŋ/ sesinin yerini teřekkűl noktası bakımından birbirine yakın ve bir diř űnsűz olan /n/’ye bırakma temayűlűnde olduęunu söyler ve bunu ense ~ eņse, sinek ~ siņek gibi rneklerler delillendirir (2001: 134).

Alpay İęci, *Tűrk Dilinin /ŋ/ Sesinin Batı Rumeli Aęızlarındaki Durumu* makalesinde /ŋ/ ~ /n/ sesinin Batı Rumeli aęızlarındaki durumunu incelemiř ve Batı Rumeli aęızlarında /ŋ/ sesinin yaygın olarak /n/ halini aldıęını ve bunun da 16. yűzyıla kadar geri gtűrűlebileceęini belirtir. XVII. yűzyılın standart Osmanlı Tűrkesinde kef (veya saęır kef) ile yazılan /ŋ/ sesinin telaffuzda var olup olmadıęının ayrıca arařtırılması gerektięini belirtir. /ŋ > /n/ deęiřiminin 16. yűzyıl ve öncesindeki durumunun da bu yönde yapılacak çalıřmalarla tespit edilebileceęini söyler (2018: 247).

Anadolu ve Rumeli aęızlarında /ŋ/ > /n/ deęiřim sűrecini transkripsiyon metinlerinde de görmek műmkűndűr. Adam Kraft tarafından 1596 yılında yazılmıř olan ve içinde Ltin harfli Tűrke kelimelerin bulunduęu *Geheimnuß der Tűrcken von jrer Religion Kriegsmanier Narung Glueck vnd vntergang* adlı çalıřmasında ilgi hli ekini hem *fsem+ungh* (sem+uņ ‘senin’) hem de o+nun ogluflını (o+nun oglusini ‘onun oęlunu’) řeklinde yazmıřtır (Bekar 2019: 172-173). Yine Filippo Argenti’nin 16. yűzyıl Tűrkesi hakkında bilgiler verdięi *Regola del parlare turcho* adlı çalıřmasında da /ŋ/ űnsűzűnűn /n/ olarak kullanımlarına dair izler vardır. Argenti, eserinde /ŋ/ için ngh űnsűz grubunu, /n/ için de n űnsűzűnű kullanılmıř ve řu kelimelere yer vermiřtir: ba+ngha (baņa ‘bana’) ve sew-dun (sevdun ‘sevdin’) (Adamoviç 2009: 95 - 120). Bu ikili yazımlar aęızlarındaki /ŋ/ > /n/ sűreci hakkında bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

Leyla Karahan *Anadolu Aęızlarının Sınıflandırılması* alıřmasında orta ve art damak űnsűzű /ŋ/ sesinin bugűn Batı Grubu aęızlarında korunurken Doęu ve Kuzeydoęu Grubu aęızlarında deęiřerek veya dűřerek kaybolduęunu belirtir. Doęu Grubu aęızlarında hl bugűn donguz (domuz), anęır- (anırmak), baęa (bana), dűęűri (dűnűrcű) gibi kullanımlarda ŋ > nę, ę, g deęiřiminin izlerini görmek műmkűndűr (2011: 19-28)

/ŋ/ ~ /ŋ/ ile ilgili bilgilere rağmen Karahan’da (2011), Duman’da (2001) Adam Kraft’ta (Bekar 2019), Filippo Argenti’de (Adamoviç 2009: 95 - 120) ve

Kâbe-nâme'nin diğer nüshalarında ben ~ beŋ, sen ~ seŋ şeklinde ikili kullanımlara rastlanamamıştır. Fakat -seyrek de olsa- Caferoğlu'nun *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* ve *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* adlı çalışmalarında meŋ ve seŋ şeklinde kullanımlar tespit edilmiştir.

...oğlum hara geçirseŋ. Dedi ki yoŋ emi meŋ geçecem (Caferoğlu 1995: 98). / Yaşa Hurşut yaşa seŋ biŋler yaşa / Üsdüŋe kesdirem ipekli haşa / Kemliğim varsa döneyim dâşa / Oğlum dérdirŋ neyse gel beŋe söyle (Caferoğlu 1995a: 235).

Bu bilgiler ışığında Berlin nüshasında tespit edilen ben ~ beŋ, sen ~ seŋ, bana ~ baŋa, sana ~ saŋa¹⁵, +(n)Xŋ ~ +(n)Xn, -dIn ~ -dIŋ şeklindeki ikili kullanımlar geçiş sürecindedir.

3.4. *Kâbe-nâme*'nin Berlin nüshası diğer nüshalara göre beyit sayısı bakımından daha fazladır. Karadağ (1999) tarafından TDK ve Hacı Selim Ağa nüshalarından oluşturulan metin 3213 beyittir. TDK ve Hacı Selim Ağa nüshalarında bulunan yaklaşık 200 beyit Berlin nüshasında eksiktir. Bu eksik beyit sayısına rağmen Berlin nüshası 3216 beyittir. Üzerinde çalıştığımız *Kâbe-nâme*'nin Berlin nüshası tamamlandığında *Kâbe-nâme* daha sağlam bir metne kavuşacaktır.

15 Zamirlerin Türkçedeki kullanımları için Yıldız Kocasavaş'ın *Türkçede Şahıs Zamirleri* adlı doktora tez çalışmasına ve /ŋ/ sesinin Rumeli ağızlarındaki durumu için de Alpay İğci'nin *Türk Dilinin /ŋ/ Sesinin Batı Rumeli Ağızlarındaki Durumu* başlıklı makalesine bakılabilir.

Kaynakça

- Adamoviç, M. (2009). *Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi / Milan Adamoviç* çev. Aziz Merhan, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akalın, Ş. H. vd. (2009), *TDK Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktaş, H. (2006), *Abdurrahman Gubârî-Yûsufu Züleyhâ*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Alparslan, İ. (1996), "Gubârî", *TDV İslam Ansiklopedisi. C.14*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Atalar, M. (1988), "Türklerin Kâbe'ye Yaptıkları Hizmetler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S. 30*. ss. 287-292.
- Bekar, B. (2019). "Adam Kraft'ın 1596 Tarihli 'Türklerin Dinleri, Savaş Yöntemleri, Geçim Kaynakları, Başarı ve Çöküşlerinin Sırları' Adlı Eseri", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 2019 (19), ss. 159-181.
- Buzpınar, Ş. T. (2009), "Surre", *TDV İslam Ansiklopedisi C. 37*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Buzpınar, Ş. T. - Küçükaşçı M.S. (1997), *TDV İslam Ansiklopedisi C. 16*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Canöz, B. (1996), *Hâzâ Kitâb-ı Kâbenâme-yi Şerif*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans).
- Caferoğlu, A. (1995), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1995a), *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Develi, H. (1988), "18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine", *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi S.1*, ss. 27-36.
- Develi, H. (2013), *Osmanlı'nın Dili*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Duman, M. (2001), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duman, M. – Yağmur, Ö. (2013), "-Up Zarf-Fiil Ekinin Eski Anadolu Türkçesindeki Fonetik Durumu", *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (1-2 Aralık 2010)* Yayına Hazırlayanlar: Mustafa Özkan - Enfel Doğan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- <http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama/sayfa/5?q=gubari> (Erişim tarihi: 2020. 01.20)
- İğci, A. (2018), "Türk Dilinin /ŋ/ Sesinin Batı Rumeli Ağızlarındaki Durumu", *Dil Araştırmaları* 2018/23, ss. 223-257.

- Karadağ, Ö. (1999), *Gubârâ Abdurrahman ve Ka'benâmesi*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Karahan, L. (2011), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kartallıoğlu, Y. (2011), *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kocasavaş, Y. (1995), *Türkçede Şahıs Zamirleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Köktekin, K. (2008), *Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Fenomen Yayınları.
- Kutluk, İ. (1981), *Kıvalı-Zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-Şuara*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Küçükbaşçı, M.S. (2009), *TDV İslam Ansiklopedisi C. 37*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Şahin, H. (2011), *Eski Anadolu Türkçesi* (3. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Şimşek, N. (1987), *Abdurrahman Gubârî'nin Ka'be-nâme'si*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Timurtaş, F. K. (1994), *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Timurtaş, F. K. (1997), *Tarihî Türkiye Türkçesi Araştırmaları-III - Osmanlı Türkçesi Grameri* (8. Baskı), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Türk, V. - Doğan, Ş. - Şerifoğlu, Y. (2016), *Eski Anadolu Türkçesi Dersleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2001), "Türk Edebiyatında Kâbe", *TDV İslam Ansiklopedisi C. 24.*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.
- Ünal, S. (2001), "Kâbe", *TDV İslam Ansiklopedisi C. 24.*, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi.